

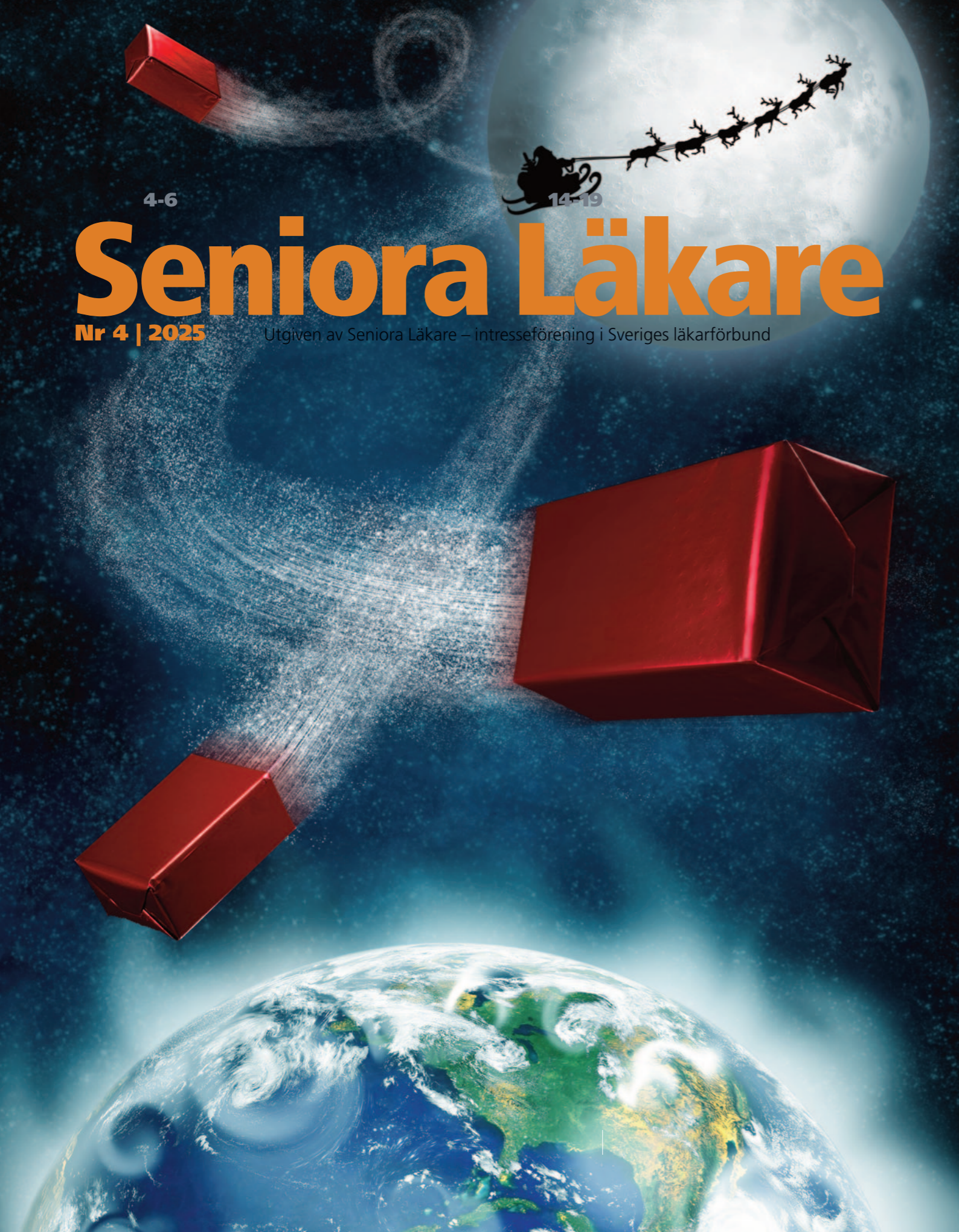
4-6

14-19

Seniora Läkare

Nr 4 | 2025

Utgiven av Seniora Läkare – intresseförening i Sveriges läkarförbund

En omoralisk betraktelse

James D. Watson, som tillsammans med kollegan Francis Crick beskrev strukturen för livets konstruktionsritning, DNA-spiralen avled 7 november 97 år gammal.

Deras upptäckt hur genetisk information lagras och kopieras belönades med Nobelpriset 1962 och anses av många vara århundrades kanske viktigaste vetenskapliga genombrott. Kunskapen om hur genetiken påverkar liv och hälsa och hur den kan modifieras ligger till grund för mycket av dagens biomedicinska forskning.

Watson växte upp i Chicago under enkla förhållanden och hans exceptionella begåvning uppmärksammades tidigt. Han började sina universitetsstudier som 15-åring och skrev sin uppmärksammade doktorsavhandling som 22-åring. Hans handledare, Salvador Luria, fick själv Nobelpriset i medicin 1969.

Watsons forskning var lika framgångsrik även efter DNA-upptäckten. Han var initiativtagare till kartläggningen av människans arvs massa "The

human genome project". På hans egen forskningsinstitution Cold Springs Harbor gjordes stora upptäckter kring cancercellernas genetik som i sin tur ledde till utvecklingen av nya terapier. Watson var även känd för att tidigt hitta och sedan helhjärtat stödja unga forskarbegåvningar.

I kontrast till sin vetenskapliga status var Watson som privatperson illa sedd genom sin inblandning i vetenskapliga intriger och för sina ofta nedlåtande och kränkande uttalanden om andra.

I sin annars läsvärda memoarbok The Double Helix nedvärderar han andras insatser kring upptäckten och inte minst Rosalind Franklin, vars arbeten var av avgörande betydelse för upptäckten. Francis Crick, hans medpristagare var extremt upprörd över boken.

Watsons bekymmersamma kommentarer om kvinnors utseende och att afrikaner har lägre IQ än vita gjorde honom omöjlig i offentliga sammanhang. Han fick avgå som chef för Cold Springs Harbor och blev

osynlig i forskningsdebatten.

Watsons liv illustrerar en svår etisk fråga inom akademien – vilken betydelse har en forskares privatliv och åsikter för synen på dennes professionella och vetenskapliga insatser?

Att helt bortse från politiska eller moraliska ställningstaganden är svårt. I alla mellanmänniska sammanhang finns alltid röda linjer.

Problemet idag har blivit det omvända. Aktivistgrupper och politiker har korsat sina röda linjer för att använda akademiska institutioner som megafoner för egna budskap och för att komma åt kritiker.

Trump-administrationens kampanjer är inte det enda exemplet.

Sverige har utvecklat en inhemsk cancelkultur, mest uttalad inom humaniora men med spridning till naturvetenskap. Polariseringen i spåren av Ukraina- och Gaza-krigen har fått cancelkulturen att blomstra som aldrig förr.

Foto: Lotta Ljungberg.

Dimman lättar – nu finns politiskt stöd för utökade vaccinationsprogram

Senhöstens dimma lättar långsamt. Fram träder naturen i många grå schatteringar, den stålgrå blanka fjärden, trädstammarnas varmgrå med bruna inslag, klippor med svarta skrevor som linjerar upp formerna. Här och där inslag av gult, brandgult, till och med rött där löven ännu inte lämnat trädkronorna. En varm höst. En vacker skärgård som tycks vila i väntan på vintern.

Men i skärgården lurar också faror. Jag tänker särskilt på fästingspridda sjukdomar som TBE och Borrelia. Fästingarna har ökat otroligt mycket under mitt liv sannolikt på grund av att en av krypens värdar, rådjuren, har ökat i antal. Kanske spelar det varmare klimatet också in.

På epidemijukhuset vid Roslagstull i Stockholm markerade man på 1960-talet varje TBE-fall med en knappål på kartan över Roslagen, där och nästan bara där fanns patienter med vad som då kallades RSSE (Russian Spring and Summer Encephalitis).

Många av de insjuknade tillhörde min familj. Mina föräldrar och nästan alla släktingar inklusive min dotter insjuknade. Alla återvann hälsan men det kunde ta flera månader.

Då vaccinet kom var det självklart att vaccinera sig. Antal smittade av TBE har fördubblats sedan 1914. Upp emot en tredjedel av de drabbade får encefalit. Det finns ännu ingen botande behandling.

Nyligen har forskare på Stanford publicerat en studie i Nature om eventuell skyddande effekt mot demens av vaccin mot Herpes zoster. Vaccinationsprogrammet i Wales inleddes 1 september 2013. De som då var 79 år fick vaccinet Zostavax medan de som var 80 före september förblev ovaccinerade.

Man tog ut två jämförbara grupper. Totalt studerades 280 000 personer.

Försökspersonerna följdes i sju år. De som fått bältrosvaccinet visade sig ha 20 procents mindre risk att utveckla demens, störst effekt hos kvinnor.

Andra studier bekräftar fynden och har visat att det nyare vaccinet Shingrix tycks ha en ännu bättre effekt när det gäller att minska risken för demens. Mekanismen för den skyddande effekten är oklar. Men det är nog ingen djäv gissning att ett vaccin som påverkar och hejdar inflammation i ryggmärgens nervceller kan ha gynnsam effekt på det övriga centrala nervsystemet.

Här finns, om dessa resultat håller, ytterligare en anledning att vaccinera sig mot bältros, dessutom att inkludera vaccinationen i ett nationellt program. En oväntad vinst för individ och samhälle.

Josef Milerad relaterar i detta nummer en studie publicerad i Nature 2025. I den har man kartlagt hur Covid-19-vaccination med mRNA-vacciner stärker immunförsvarets förmåga att upptäcka och döda cancerceller i tre experiment. Forskarna har studerat överlevnaden i cancer hos vaccinerade patienter. De har i djurförsök visat vilka immunologiska skyddsmekanismer som aktiveras. De har också kunnat visa att samma förstärkning av immunförsvaret även ses hos friska försökspersoner.

Fantastiska resultat. Att vaccinering kan göra en oväntad skillnad bekräftas åter.

Seniora Läkare har under flera år motionerat vid Läkarförbundets fullmäktige om att Läkarförbundet bör verka för ett nationellt vaccinationsprogram för äldre där även, förutom de smittsamma sjukdomarna, TBE-vaccin och bältrosvaccin bör ingå. Vi har inte vunnit gehör, en besvikelse.

Men jag tycker ändå att dimman nu lättar, opinionen jobbar för oss. Flera politiska partier stödjer nu nationella vaccinationsprogram inför valrörelsen.

I Vårdansvarskommitténs slutbetänkande, som avrådde från att staten ska ta över hälso- och sjukvården, kunde man läsa att staten bör ta ett större ansvar för befolkningens vaccinationer. Det ska bli spännande att se hur en proposition i ämnet kommer att se ut.

Seniora Läkare fortsätter bevakningen av vaccinationsfrågan och planerar aktiviteter, bland annat i samverkan med Folkhälsomyndigheten.

På nyheterna refereras i skrivande stund klimatkonferensen COP 30 i Brasilien. Många länder har backat från ambitiösa mål, så också vi i Sverige och EU. Jordklotet är varmare än någonsin.

Få har berört hur hälsan äventyras av klimatets förändringar på det sättet som Peter Stenvinkel gjorde under Seniora Läkares årsmöte i Växjö i våras. Värmestress kan bland annat leda till kronisk njursjukdom.

Peter var trots detta ändå hoppfull. Genom att studera naturens skyddsmekanismer, till exempel hur djur anpassar sig till extrema miljöer finns möjligheter för människan att hitta nya behandlingar för livsstilssjukdomar och åldrande. Kanske kan vi på det sättet även hitta lösningar på klimatkrisen. Du kommer att kunna läsa Peter Stenvinkels artikel byggd på föredraget i Växjö i nästa nummer.

Julen stundar och med den hopp om frid på jorden. Njut av julmaten och lyssna på Carl Niensens vackra opus 41, Dimman lättar när du tänder julens ljus.

God jul!

Torsten Mossberg, ordförande i föreningen Seniora Läkare

Seniora Läkares redaktion

Torsten Mossberg
Anestesiolog, f.d. medicinalråd i Socialstyrelsen. Ordförande i Seniora Läkare.

torsten.mossberg@gmail.com

Marianne Ors
Vice ordförande i Seniora Läkare och ordförande i Skåne-SÅL. Tidigare barnläkare och neurofysiolog i Lund.

ors.marianne@gmail.com

Josef Milerad
Redaktör för Seniora Läkare och ordförande för Skolläkarföreningen.

josef.milerad@gmail.com

Tryckort: Stibo Complete Vimmerby 2025

Tidningen Seniora Läkare ges ut av föreningen Seniora Läkare

– en intresseförening i Sveriges läkarförbund. Tidningen kommer ut med fyra nummer per år.

Annonsansvarig

Margareta Linder
Ledamot i Seniora Läkares styrelse.

För prisinformation och annonsbokning:
• margareta.falun@telia.com eller gå in på:
• Seniora Läkares hemsida: slf.se/seniora-lakare

Preliminära utgivningsdagar 2026

Nr 1: 18 mars. Manusstopp 11 feb.
Nr 2: 1 juli. Manusstopp 3 juni.
Nr 3: 14 okt. Manusstopp 17 sept.
Nr 4: 16 dec. Manusstopp 11 nov.
Upplaga: 3.000 ex.

Ditt medicinska horoskop finns

Det ställs av AI och är förbluffande träffsäkert

Text: Josef Milerad

Dagens modeller av hälsorisker utgår från epidemiologiska studier som analyserat sambanden mellan hälsodata, livsstilsfaktorer och framtida ohälsa. Dessa beräkningar gäller i första hand på gruppnivå. De kan ses som riskprofiler för att utveckla framtida sjukdomar där många riskfaktorer ofta är gemensamma – som t.ex. kranskärlsjukdom och diabetes typ 2.

Riskprofilerna har ett mer begränsat prediktivt värde på individnivå. En viktig faktor, vår genetiska uppsättning, finns sällan med i riskprofilerna som är främst framtagna för de stora folksjukdomarna.

Tidsförloppet, vilken ålder man riskerar att drabbas om man har en förhöjd risk är också svårt att förutsäga och finns oftast inte med i analyserna.

Hälsans utveckling över tid handlar om livslänga, sammanflätade processer mellan livsstilsfaktorer, ålder, och genetik.

AI som bygger på språkmodeller LLM (Large Language Model) använder sig av språkets logik, syntax och grammatik för att "förstå" vad som i en text ska analyseras och sammanställas. Texten kan vara skriftliga dokument som t.ex. hälsojournaler.

En tysk forskargrupp under ledning av Moritz Gerstung, professor i Bioinformatik i Tübingen har byggt en

sådan AI-modell, och dess (skrämmande?) kapacitet redovisas i septembernumret av Nature "Learning the natural history of human disease with generative transformer" (Nature volume 647, pages 248–256, 2025).

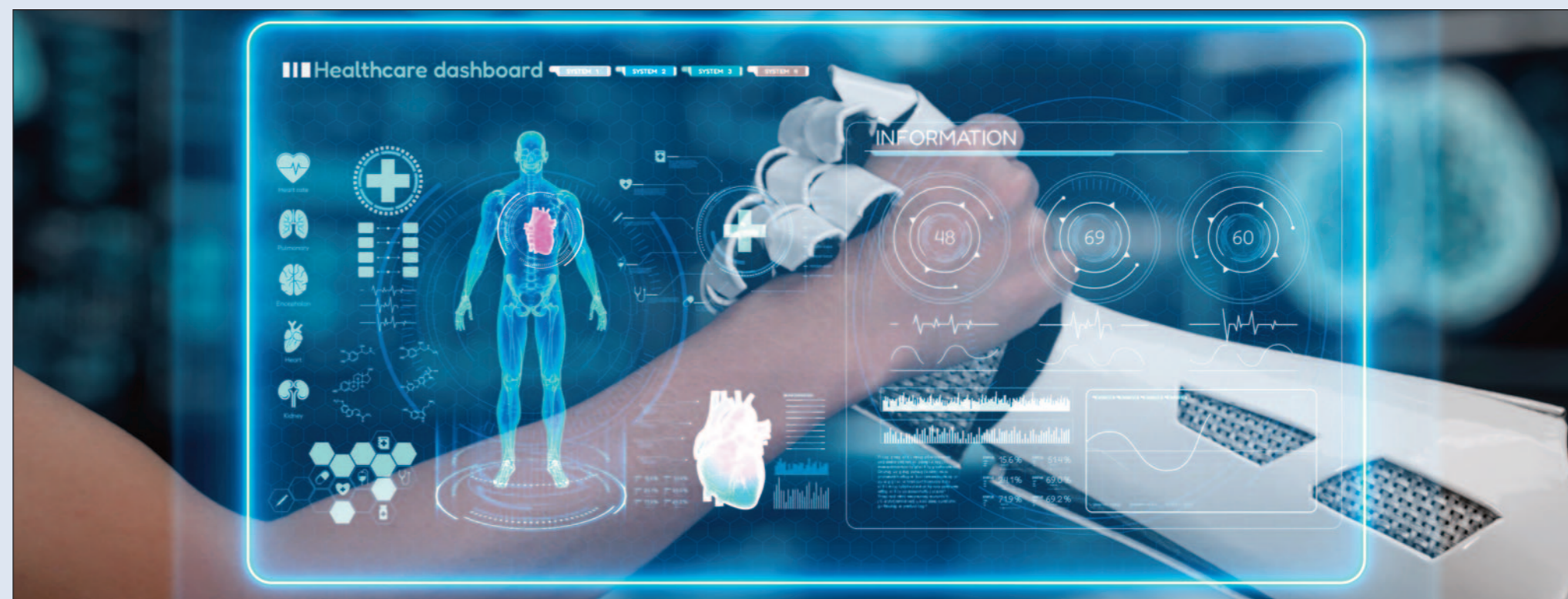
Gerstungs AI-modell Delphi-2M är en Generative Pre-trained Transformer. Det är en språkmodell som specifikt programmerats för att förstå just medicinska tankesätt och logik kring tolkning av hälsodata.

Då AI gör sina dataanalyser utifrån att den kan analysera information utifrån språkets uppbyggnad behöver den tränas på för uppdragets specifika texter och tankeprocesser.

Ord som diagnos, ålder, kön och andra hälsouppgifter behöver kopplas ihop i ett grammatiskt regelverk som utgår från hur vi använder och förstår den medicinska logiken och hur ett sjukdomsförlopp påverkas av hälsofaktorer.

Analyserna behöver dessutom ålderskodas då olika hälsohändelser infaller vid olika tidpunkter på en kontinuerlig tidslinje. Kravspecifikationen kan låta enkel men varje steg i denna maskininlärningsprocess var extremt komplicerad.

Slutresultatet blev dock att Delphi-2M utifrån en persons aktuella hälsodata (sjukdomar, ålder, kön, livsstil), nästan förbluffande exakt kan förutsäga vilka sjukdomar som kommer att drabba en enskild individ och när detta inträffar.

Det handlar inte om enstaka stora folksjukdomar utan om ett brett spann på över 1 000 diagnoskoder.

Modellen är dessutom självlärande och kan successivt bli allt bättre på att prognostisera framtida sjukdomsförlopp, genom realistiska simuleringar av hur hälsan hos en individ kan utvecklas över tid.

Modellen tränades först på data från UK Biobank som omfattar longitudinella hälsodata från närmare 500 000 individer i åldrarna 40–69 år när insamlingen startade (2006–2010).

Personerna har följts prospektivt. UK Biobank innehåller både genetisk information som hela genom- och mitokondrie-DNA-data, biologiska prover som blod och vävnadsdata, röntgen och MRI, hälsoregisterdata

från primärvårdsbesök och sjukhusinläggningar samt hälsoenkäter.

När Delphi väl hade tränats på att analysera databankens hälsohändelser och utfall kunde den utifrån en enskild individs utgångsvärden med hög sannolikhet beräkna riskerna för över tusen olika diagnoser inklusive olika cancerformer.

Den kunde även beskriva sannolika scenarier för framtida sjukdomsförlopp – ibland upp till 20 år framåt.

Den gav även information om hur sjukdomar samvarierar och i vilken ordning de tenderar att debutera.

För att validera modellen fick Delphi i nästa steg analysera och göra samma prognoser men utifrån data från det Nationella Danska patientregistret.

I denna databas finns alla hälsobe-

sök och åtgärder inom dansk hälso- och sjukvård registrerade sedan 1984.

Modellen klarade av att göra samma analyser och prognoser utan modifieringar – den är alltså generaliserbar för olika hälsodatakällor.

Studien bevisar att det finns en AI-teknik som med hög sannolikhet kan förutsäga individens framtida sjukdomsutveckling utifrån ofta lättillgängliga data som laboratorievärden och sjukvårdsbesök. Förutsägelsen kan ge personens totala hälsoprofil, både risken för en enskild sjukdom och för hela spektret av sjukdomar.

För sjukvårdsplanering kan modellen användas för att simulera framtida sjukdomsburda i befolkningen – ett värdefullt verktyg i en tid med åldrande befolkningar och

ökande samsjuklighet.

Vissa begränsningar finns dock. Precis som för andra AI-modeller beror säkerheten i prognoserna på hur korrekt och generaliserbar databasen som den har blivit upplärd på är. Eftersom UK Biobank inte fullt ut representerar befolkningen är den behäftad med begränsningar.

Båda de stora databaserna som är lämpade för AI-träning representerar främst europeiska populationer; det återstår att se hur väl modellen fungerar globalt.

Modellen kan beskriva sannolika framtida händelser, men kan än så länge inte ge råd om vilka interventioner som kan förhindra negativa hälso-utfall.

NYA RÖN

mRNA-vaccin mot COVID-19 förlänger livet

Text: Josef Milerad

mRNA-vacciner mot COVID-19 ökar överlevnaden och stärker immunförsvarets förmåga att bekämpa cancerceller.

▼ Det visar en elegant undersökning publicerad 22 oktober i Nature (2025). I den har man kartlagt hur Covid-19-vaccination stärker immunförsvarets förmåga att upptäcka och döda cancerceller i tre sammanhängande experiment.

Forskarna har studerat överlevanden i cancer hos vaccinerade patienter, påvisat i djurförsök vilka immunologiska skyddsmekanismer som aktiveras, och slutligen kunnat visa att

samma förstärkning av immunförsvaret även ses hos friska försökspersoner.

Forskarna använde kommersiellt tillgängliga mRNA-vacciner mot SARS-CoV-2 (dvs. COVID-19-vacciner) och de cancerpatienter som studerades hade redan immunterapi mot sin cancer med immune checkpoint inhibitors (ICI), så kallade kontrollpunkts-hämmare.

Patientdelen av studien var en retrospektiv genomgång av journaler från över 1 000 patienter med lungcancer eller melanom med fokus på överlevnaden mellan vaccinerade och ovaccinerade.

Man analyserade omfattande kliniska data från patienter med avancerad cancer, bland annat icke-

småcellig lungcancer (NSCLC) och melanom som behandlats med immune checkpoint inhibitors.

Patienter som hade fått ett SARS-CoV-2 mRNA-vaccin inom 100 dagar efter start av ICI-behandling hade signifikant längre överlevnad (median och treårig överlevnad) jämfört med dem som inte vaccinerats under samma tidsperiod. Effekten sågs även hos patienter med "kalla tumörer", sådana med låg immunaktivitet.

För lungcancer ökade medianöverlevnaden från 21 till 37 månader. För melanompatienter ökade överlevnaden så mycket att medianvärdet inte kunde beräknas vid studiens slut.

Den djurexperimentella delen av

studien gjordes i en musmodell. Här kunde man visa att administrering av ett SARS-CoV-2 mRNA-vaccin orsakade en stark aktivering av typ I-interferon-signaler (IFN I) i kroppen.

IFN I är en grupp signalämnen som aktiverar det medfödda mer ospecifika immunförsvaret vilket i sin tur "tränar upp" det adaptiva antigenspecifika immunförsvaret.

Denna immunaktivering gjorde att CD8+ T-celler, ofta kallade immunförsvarets "mördarceller" kunde känna igen tumörantigener bättre och angripa tumörceller som annars gömmer sig för immunförsvaret.

I tumörer som tidigare var immunologiskt "kalla" (dvs. med låg immunaktivitet och svåra att känna igen för

immunförsvaret) hade vaccinet endast måttlig effekt – men i kombination med immunterapi med kontrollpunkts-hämmare förstärktes den tumörhämmande effekten tydligt. Tumörcellerna blev dessutom mer känsliga för ICI-behandling.

Dessa två undersökningar kombinerades med ytterligare en studie där man ville undersöka om samma immunaktivering kunde ses hos friska försökspersoner och vilka celltyper som medierade effekterna.

Här kunde man se att hos både friska frivilliga och cancerpatienter ökade mRNA-vaccinationen aktiviteten i typ I-interferonsystemet, stimulerade både myeloida och lymfoida celler och

ökade PD-L1-uttrycket i tumörvävnad – dvs. tumörceller blev mer synliga för immunförsvaret i linje med den föreslagna mekanismen.

Sammanfattningsvis visar studien att mRNA-vaccin, ursprungligen utvecklat mot COVID-19, kan fungera som en kraftfull immunmodulator som aktiverar, "primar", tumör-immunaxeln och förbättrar effekten av immunterapi med kontrollpunkts-hämmare.

Detta kan bana väg för en ny strategi: att befintliga vacciner kan göra tumörer mer mottagliga för immunterapi, särskilt i fall där ICIs ensamma inte fungerar tillräckligt bra.

FAKTA | mRNA COVID-19-VACCIN

▼ mRNA-vacciner mot SARS-CoV-2 (från Pfizer-BioNTech och Moderna) använder **messenger-RNA** som kodar för virusets spike-protein, inneslutet i lipidnanopartiklar.

När vaccinet ges stimulerar det immunsystemet att känna igen och bekämpa viruset. Vaccinerna utvecklades under COVID-19-pandemin och har sedan dess administrerats till flera miljarder människor världen över.

■ **m-RNA vaccinerna anses**

extremt säkra enligt flera oberoende datakällor:

■ Enligt den internationella läkemedelsmyndighetskoalitionen (ICMRA) hade över 13 miljarder COVID-19-vaccindoser givits fram till mars 2023, varav en mycket stor andel var mRNA-vacciner. Säkerhetsprofilen beskrivs som "mycket god".

■ **Systematiska översikter och kliniska prövningar** visar att förekomsten av biverkningar ligger på låga och accep-

tabla nivåer för massvaccination.

■ **Noggrann övervakning av sällsynta biverkningar**

Även om ovanliga fall av hjärtmuskelinflammation (myokardit) har observerats, särskilt hos yngre män efter andra dosen, är risken för dessa komplikationer högre vid faktisk SARS-CoV-2-infektion än efter vaccination.

Sammanfattningsvis visar den samlade evidensen att mRNA-vacciner mot SARS-CoV-2 har en mycket gynnsam nytta-risk-profil, och betraktas som bland de säkraste och mest

övervakade vacciner som någonsin utvecklats.

Förklaring av viktiga förkortningar och begrepp

- **mRNA.** Messenger RNA – ett molekylärt "meddelande" som bär genetisk information från DNA så att cellen kan producera ett specifikt protein. mRNA-vacciner innehåller syntetiskt mRNA som kodar för ett virusantigen (t.ex. från SARS-CoV-2) och får immunsystemet att reagera.
- **SARS-CoV-2.** Severe Acute Respira-

tory Syndrome Coronavirus 2 – viruset som orsakar COVID-19.

■ **Immune checkpoint inhibitors (ICI).** Läkemedel som blockerar immunhämmande signalvägar (t.ex. PD-1/PD-L1, CTLA-4) så att T-celler kan angripa tumörceller mer effektivt.

■ **Typ I-interferon (IFN I).** En grupp signalämnen (framför allt IFN-α och IFN-β) som produceras vid virusinfektioner och aktiverar det medfödda immunförsvaret samt hjälper till att "träna" det adaptiva immunförsvaret.

■ **CD8+ T-celler.** Cytotoxiska T-lymfocy-

ter som uttrycker markören CD8; dessa kan döda tumörceller när de aktiveras.

■ **PD-L1 (programmed death-ligand 1).** Ett protein på tumörceller som binder till PD-1 på T-celler och skickar en "bromssignal" som dämpar immunangreppet. Tumörer som uppreglerar PD-L1 blir ofta mer mottagliga för läkemedel som blockerar PD-1/PD-L1-vägen.

■ **Immunologiskt "kall" tumör.** En tumör med låg immuninfiltration och svag immunaktivering, vilket gör den svår att behandla med immunterapi

Maria, 117 år, spelade sina kort rätt

Nu har hennes genom och metabolism kartlagts i detalj

Text: Josef Milerad

Maria Branyas Morera var vid sin bortgång världens dokumenterat äldsta person. Hon avled i augusti 2024 117 år gammal.

Under flera år före sin bortgång hade hon deltagit i ett forskningsprojekt där hennes genetik, metabolism, immunsystem och levnadsvanor och uppväxt kartlagts i detalj av ett spanskt-brittiskt forskarteam under ledning av Manel Estellar från Barcelona.

Forskargruppen omfattade inte mindre än 47 experter inom en rad specialiteter. Resultaten publicerades 25 september i år i Cell Reports Medicine.

Provtagningen som alltså pågick i flera år omfattade blod, saliv, urin och avföring samt hematopoes, allt genetiskt relaterat till immunförsvaret, mitokondrier, kognitiva funktioner samt kardioprotektiva system.

Man kartlade också gener som antas främja åldrande och sjukdomsprocesser.

Marias uppväxt var inte på något

sätt anmärkningsvärd. Hon föddes 4 mars 1907 i San Francisco dit hennes föräldrar hade utvandrat från den katalanska delen av Spanien, en region känd för många långlivade individer. Medelåldern i Katalonien för kvinnor är 86 år.

Branyas bodde i staden Olot i Katalonien, där hon levde ett aktivt medelklassliv med läsning, sociala aktiviteter och familjeliv tillsammans med sina två döttrar, båda idag i nittioårsåldern.

Maria beskrivs som en glad och humoristisk person som ofta skämtade om att hennes främsta talang var att hon fortfarande levde.

Ett något överraskande fynd var att vissa många molekylära förändringar som tidigare antagits vara sjukdomsfrämjande i själva verket kan vara rena ålderseffekter. Exempelvis var Branyas' telomerer exceptionellt korta – något som normalt förknippas med åldersrelaterad sjukdom – men hon uppvisade inga sådana patologier. Detta indikerar att telomerförkortning i sig inte nödvändigtvis är sjukdomsframkallande utan snarare ett normalt uttryck för hög ålder.

Vid analys av hennes genom identifierades en rad homozygota genetiska varianter som skyddar mot hjärt-kärlsjukdom, kognitiv nedsättning och diabetes, samt frånvaro av varianter kopplade till exempelvis Alzheimers sjukdom. Hon bar även på gener som i andra species associerats med lång livslängd.

Blodanalyser visade låga nivåer av LDL och höga nivåer av HDL, vilket tyder på ett effektivt lipidmetaboliskt system.

Inflammationsmarkörerna var låga och immunsystemet starkt; vid 113 års ålder överlevde hon en COVID-19-infektion. Forskarna kopplar detta till en ovanligt ungdomlig tarmflora, präglad av höga nivåer av Bifidobacterium, sannolikt gynnade av hennes dagliga konsumtion av yoghurt.

Hennes livsstil – regelbunden men inte överdriven fysisk aktivitet och en traditionell medelhavsdiet – anses ytterligare ha bidragit till hennes exceptionella livslängd.

Sammanfattningsvis bekräftade den ytterst omfattande kartläggningen vad man i viss mån redan har känt till. Ett långt och friskt liv främjas

Maria Branyas Morera firar på sin 117-årsdag.

av att man är homozygot för de genvarianter som associeras med lång livslängd, kardioprotektion, hjärnhälsa, ett aktivt immunsystem och en hög mitokondriell energiproduktion.

Dieten med starkt inslag av medelhavskost och yoghurt-intag kan vara en faktor men dess exakta betydelse är mer oklar. Vad som är mer belagt är att tarmfloran och att dess samman-

sättning liknar yngre individers har en stor betydelse. Här kan höga nivåer av Bifidobacterium anses bidra till en frisk tarmflora som kan föryngra sig.

Forskningsgruppledaren Manel Estellar tolkar resultaten mer filosofiskt:

”Bra gener är som en stark hand i poker” säger han i en intervju. **”Men det gäller också att spela ut dem rätt”.**

Vad skulle du önska dig av tomten för att göra världen bättre?

■ Seniora Läkare bad några seniora läkare att reflektera om dagens värld och ge tips till tomten hur han i flygande fläng kan komma till undsättning. Här är deras förslag på de julklappar de önskar – stora som små – som kan göra oss alla lyckligare och världen bättre.

Johan Frostegård

Professor i medicin, Karolinska Institutet, Specialist i internmedicin och i reumatologi.

När man får frågan vad man skulle önska sig av jultomten för att göra världen bättre eller mänskligheten lyckligare, kanske man kan börja med att konstatera att han finns i någon rimlig mening, om inte annat i mångas medvetande där han överlevt i många generationer. Kanske som ett slags komplex av memorer, som har en parasiterande förmåga och som inte minst lever gott på hoppet – vårt.

Kanske lever sådana föreställningar i vårt medvetande på ett liknande vis som gamla fragment från DNA och RNA lever kvar i vårt genom.

Att jultomten får finna sig i att dela ut presenter är ett rätt litet pris för att få finnas och dessutom leva ett för egen del bekymmersfritt liv. Man kan alltså ställa rejäla krav på tomten och

världens tillstånd är mer beklagansvärt än det varit på ett slag, med krig, konflikter, oförsonlighet och fanatism – även om dessa företeelser ju är mänsklighetens ständiga följeslagare spelar de en mer eller mindre dominerande roll, just nu mer.

Det är tur för oss att tomten inte själv bestämmer om han lever eller dör, man får anta att han inte är glad i sin vidsträckta boning som kanske ligger i ett globalt fiktivt norr och man får därför närma sig honom med sina önskingar med viss försiktighet.

För att komma fram till en önskan till jultomten skulle jag börja med att fundera på vad som faktiskt gått bra för mänskligheten.

Den moderna medicinen hör dit,

gärna i en bred bemärkelse där sådant som förbättrad sanitet också räknas in – läkare borde vara mer stolta över framstegen, i media dominerar dysterhet och rapporter om köer och problem.

Väldigt få skulle välja att få vård eller införa sanitet sådana den bedrevs innan den vetenskapliga revolutionen, det gäller nog nästan alla av den moderna medicinens ampraste kritiker.

Reumatologi är ett exempel bland många, här har olika nya mediciner dramatiskt ändrat patienternas liv till det bättre, många blir i stort sett

besvärsfria där de förr ofta blev svårt handikappade.

Framgången beror på en experimentell hållning, menar jag, något i stil med det Lars Gyllensten, läkare och författare, beskrev som en växling mellan hängivenhet, där man formulerar bålida hypoteser och distans, där man testat dem.

I sista hand gör man experiment, i form av randomiserade studier.

Denna hållning är motsatsen till ideologi, där man bestämmer sig för hur något är och sedan letar belägg för detta, med fanatism som

konsekvens.

Identitetspolitik, även akademisk, kan i sina sämsta stunder vara sådan, där man delar in folk i grupper och sedan letar belägg för att den ena är underordnad, och så bedriver man aktivism.

Inom vissa områden kan man inte göra experiment, vilket inte gör dem mindre vetenskapliga automatiskt, men där sipprar ideologi lätt in, om man inte ställer frågan som min mentor i immunologisk forskning gjorde: Johan, tänk alltid på att det kan vara de andra som har rätt!

***

Så min önskan till jultomten är att folk lade sig till med en mer experimentell hållning, för att världen ska kunna bli bättre.

Marianne Ors

Käre Jultomten!

▼ Det var länge sedan vi träffades, du och jag. Men jag minns tydligt hur du huffande och pustande kom upp till den lägenhet på fjärde våningen där jag bodde som barn.

Käre vän, du var redan då trind om magen och jag undrar hur du har det idag. Äter du nyttigt fettfattigt utan socker och med bara pyttelite salt?

Du bar på en stor grå säck som var full av paket, en säck som jag kände igen som mammas tvättsäck i grovt linne med en tjock röd snodd i bomullsgarn. Du hade fått långa önskelistor av mig, ibland kompletterad med uppgifter om var man kunde handla de rätta sakerna. Efter alla dessa år är det dags att vi hör av varandra igen så jag sänder dig årets önskelista. Kortare än förr men svårare att uppfylla.

Överst på min lista är att få en ond potentats huvud serverat på ett fat, precis som Salome önskade Johannes Döparens huvud på ett fat, därtill övertalad av sin hämndlystna mor Herodias. Jag tror inte att Salome blev glad över gåvan.

Min önskan är ju också ett uttryck för hämndlystnad. Hämnd är inte acceptabelt under julen, faktiskt aldrig någonsin. Hämnd är alltid destruktiv. Därför gissar jag att du, klok som du är, kommer att lämna min önskan därefter.

Min andra önskan är egoistisk och bottenar i vad varje liten flicka lär sig tidigt, nämligen att de dyraste presenterna ligger i de minsta askarna. Så jag önskar mig en mycket liten turkosfärgad pappersask som gärna får ha tryckbokstäverna TIFFANY på locket. Innehållet kan du välja själv, affären kommer att ha många förslag.

Min sista önskan är att vi alla snarast möjligt får gå över till en 35-timmars arbetsvecka så att vi orkar arbeta fram till 70.

Fast några av oss jobbar frivilligt längre än så...

Med en stor julkram från din Marianne

Kjell Asplund

*Tänk om vi blir fler
som förnöjt visslar mer*

När min mormor, född 1872, inte gnolade på Vid Roine strand, så visslade hon. Hennes visslande, sprött och inte alltid helt tonrent, förmedlade nöjdhet, glädje, rentav sorglöshet.

Göran Greider har skrivit en liten nostalgisk dikt, tio korta rader, om det visslande som i bokstavlig bemärkelse tonat bort. Diktens sista rad: "Varför tystnade den stora fria konserten?"

Under det gångna 2025 hörde jag ingen vissla så där förnöjt, glatt eller sorglöst.

Vad skulle kunna göra världen bättre? ber Seniora Läkare mig svara på. Kanske skulle världen kunna bli något lite mer fördragsam om vi åter började vissla lättsinnigt.

Fast ... Greider har nog fel. Vid närmare eftertanke har visslandet inte alls försvunnit. Det har bara ändrat karaktär. Det har blivit ett uttryck inte för sorglöshet utan för aggression. Ute på planen visslar en svartklädd rättskipare för straff. Det blir signalen till en väldig visselkonsert, fylld av vrede. Visst kan vi fortfarande vissla! Fast det spröda, förnöjsamma, visslandet har transsubstansierats, blivit en mäktig missnöjesyttring.

På spisen hade min mormor en Visseljohanna, en kaffekanna i aluminium med piplock. När kaffet

kokade larmade den, det lät inte olikt en liten tågvissla.

Den typen av larm, visselblåsande, är inte utan risker, ibland är riskerna höga. Den minnesgoda kan tänka på Anders Ahlmark, kartografen som avslöjade misshälligheter i Sjöfartsverket och blev Fången på fyren. Eller, mer närliggande, de fyra visselblåsarna i Macchiariniskandalen.

De fann sig trakasserade av chefer

och utfrysta av arbetskollegor.

En svensk undersökning, genomförd av två Göteborgsprofessorer i sociologi, visade att de flesta av visselblåsarna varit uppskattade, respekterade medarbetare. Fram till det ögonblick de visslat.

För många ändrades då allt. De berövades sina tidigare arbetsuppgifter eller förlorade sina jobb.

För dem som inte farit illa av sitt visselblåsande finns ett gemensamt: När de först blåst i visslan har den närmaste chefen inte varit tondöv

eller ohörsam, utan åhört visslandet med respekt, ibland rentav uppskattning. Organisationen har väckts som av en hes tågvissla, missförhållanden har åtgärdats. Ett uppbyggligt visslande.

Visseljohannan hade fått namn från 1930-talsschlagern Kan du vissla Johanna? I barnboken med samma namn önskar sig Berra en morfar, en som kan lära honom att vissla och som han kan älska. Just en sådan morfar hittar Berra på ålderdomshemmet.

Kanske är det en uppgift för oss seniorer att lära en ung generation att vissla, inte aggressivt utan godmodigt och subliment upplyftande.

Nog är det långt till Greiders stora fria konsert. Men i en värld där bara de allra gällaste rösterna når fram, skulle det inte skada med lite mer av fördragsamt visslande. En del kan man lära sig av *Kan du vissla Johanna?* (finns på Spotify).

Där slutar visslandet förtroligt.

Nina Rehnqvist Ahlberg

Snälla Tomten jag vill inte ha saker, bara aktiviteter av fyra olika aktörer.

Djadja Vladimir (Putin)
Re-ratificera nedrustningsavtalet om kärnvapen. Ryssland hade ju ratificerat "mira mir" (fred på jorden på ryska) en devis som man använde. Chazov och Lown fick ju fredspriset för Läkare mot Kärnvapen.

Uncle Donald (Trump)
Lova att du inte är någon annanstans än på golfbanan från och med 25/12 2025. För "Golf is a test of temper, a trial of honour and a revealer of character".

Tante Ursula (von der Leyen)
Undersök evidensen för påståendet: "Vill man undvika krig måste man rusta för krig".

**Vård-
apparaten**
Vårdens uppdrag är att skapa hälsa. Jag önskar mig en vård i världsklass utan strul, patienterna nöjda och personalen nöjd och har kul. Men eftersom jag har praktisk erfarenhet vill jag även ge några råd på rim.

***

*Det verkar som om ni uppdraget glömt
Eller har kanske någon det omsorgsfullt gömt
Ni borde sluta leka affär
ni hör till en helt annan sfär
med bas i vetenskap och humaniora
där besluten är både många och svåra
Led och styr på den hälsa som skapas
prio blir rätt och köerna kapas
Ni gör nytta som sig bör
Om det man väldigt lite hör
Och ges det cred när man gör nytta
blir stämningarna som förbytta
i stället för revirpink och tjat
hjälpas man åt och stannar för prat*

*Och så säger jag som Lillan:
"Ingenting annat,
det kostar för mycket"*

Stephan Rössner

*Snälla Tomte, hjälp oss nu, oss alla Seniora!
Rynkorna till trots, visst kan vi vår omgivning bedåra.
Och det ligger faktiskt inget riktigt bakvänt skämt i
att nu 70 blivit till det allra bästa 50!*

*Med barn har unga ej mer råd. Ett samtida symptom
är att det blivit en allt större åtgång på kondom.
Hur ska det gå – säg föds det ens fler barnbarn sen därhemma?
Ja, så kan det väl bli om vissa barnmorskor bestämma.*

*Och ska vi LKAB-gruva oss när lasarettet
har sjunkit ner i orten – ska vår vård bli på det sättet?
Fast nyss vi trädde in i ett helt nytt Millennium
så verkar datakonsekvensen bara vara skum.*

*Vårdkön, varenda ortoped går faktiskt nu på knäna
År väntans tid – i nio månader – vad vi förtjäna?
Med Ozempic kan man ju på viktproblem ta fatt
men de med obesitas får dock inte nån rabatt.*

*Vår värld är upp och ner och mycket det beror på "Trumpen"
han saknar all stringens, det mesta verkar gå på slumpen.
Och Kennedy är udda, galenskaperna är flera
Alvedon kan ge autism, man ska ej vaccinera.
Experterna som strävat framgångsrikt i forskarparken
får trimma statistiken, och därefter får de sparken.*

***

*Julkapparna blir inte fler men råden desto flera
Covid och influensa – glöm ej att er vaccinera!
Fundera på er tolkning av Livsmedelsverkets mål
500 gram av kött per vecka – tillgången är snäll!
Men varför ha det trist på den finala levnadsfärden?
Att leva taskigt för att dö med helt normala värden?*

*Vid julbordet tar man det lugnt och utan att ens blinka
förser man sig med korv, spjäll, köttbullar och rimmad skinka.
På ålderns höst och nyårsafton – visst behövs en skål
Men gäller för Seniorer riskgränsen för alkohol?
För om man är försiktig kan man hoppas det ska räcka
att bara dricka Riesling, när man ska ha en vit vecka.*

*Ryck upp er Seniorer, kom loss och var lite tuffa
Vem sa att bara ungdomar är de som ska tågluffa?
För även Seniorer kan få till en häftig dejt
så res med era vänner, kolla utbudet på Mejt!
Trots all misär – visst finns det ändå chanser att ha kul
Författaren och Tomten önskar alla en GOD JUL!*

Julsagan 2025

Hugo Lagercrantz

Texten är en omarbetad version av en artikel i tidningen Barnläkaren

Illustration: Rebecka Lagercrantz, barnläkare på Sachsska barnsjukhuset i Stockholm, konstnär och illustratör. Aktuell med en utställning på galleri Cupido i Gamla stan i Stockholm december.

Det hände sig vid den tiden av året då det brukade vara kallt och snöigt i huvudstaden.

En gravid kvinna med namnet Miriam hade just avisats från en av stadens få kvarvarande förlossningsanstalter. Man var på väg att stänga, då det nästan slutat födas nya barn i landet.

Miriam's värbete tilltog dock och vattnet gick, varför man måste ringa 112 för transport. Det fanns bara en ambulans i regionen varför hon fick åka med uber. Den hann dock inte fram i tid till något sjukhus utan barnet fick födas i denna.

Eftersom närmaste BB-avdelning var stängd fick mor och barn transporteras till en geriatriskavdelning.

Detta hände sig samtidigt som det ryktades om att en ny pandemi brutit ut. En ledande expert i rikets andra stad varnade för det nya viruset, men det avfärdades av Folkhälsomyndighetens (FHM) generaldirektör, som menade att landets befolkning kunde skrämmas upp.

Myndighetens alla kommunikatörer förklarade att man lugnt kunde gå till jobbet trots förkylningssymtom efter utlandsresa.

Den nya hälsovårdsministern (SD) hade tagit intryck av sin amerikanska kollega och motsatt sig all massvacci-

nation mot både den gamla och nya smittan.

Barnets kön registrerades som temporärt obestämbart. Personal som tyckte att barnet verkade vara en pojke och råkade säga det blev föremål för intern utredning, då de inte verkade respektera DEI (Diversity, Equity and Inclusion).

Pandemin spred sig alltmer i staden. En tidigare expert på FHM ansåg att man inte borde använda munskydd. Alla skolor hölls öppna. Man bestämde att barn inte skulle vaccineras. Långtids-Covid förklarades inte existera och de patienter som påstod sig lida av detta betraktades som psykiskt insufficianta.

FHM:s så kallade experter lugnade befolkningen dagligen i TV och proklamerade att man inte skall tro för mycket på professorer, som skrämmer upp befolkningen.

Men Miriam var orolig och litade inte på FHM. Hon ville isolera sig med barnet. Dessutom var hon orolig för att utvisas då hon inte ansågs vara riktigt svensk.

Det slumpade sig så att en präst i Strängnäs fick någon slag uppenbarelse att ett särskilt barn var fött. Eftersom hon dessutom råkade vara hustru till statsministern kunde hon ordna boende för mamman och

barnet på Harpsund.

Hon ville dock inte använda sängarna, som var reserverade för statsöverhuvuden med flera, då det kunde leda till att hennes man skulle anmälas till KU.

I stället bäddade hon för mor och barn i en eka som stod i ett båtskjul över vintern. Det var kallt, men man

hittade en gammal kamin fylld med ved som kunde tändas på.

I närheten av gården fanns kor och en flock får som vallades av så kallade herdar eller gigajordbruksarbetare som vi nu säger. De tittade upp mot himlen där de såg en starkt lysande stjärna eller så var det en rysk drönare.

En varg hade rivit några av fåren men det miljöpartistiske länsrådet förbjöd skydds jakt.

Den trettonde dagen uppvaktades barnet av tre visa personer. Invandrarministern överlämnade en stor summa pengar, så att mamman skulle kunna åka hem till det land där hon fötts. Att hon växt upp i Sverige och inte kunde

språket där spelade inte så stor roll för ministern. Den andra visa personen var den uppsminkade vice statsministern som överlämnade ett leksaks kärnkraftverk. Den tredje personen var den liberala partiledaren och ministern, som gav barnet en skoluniform. Så slutade också den här julsagan lyckligt.

DEM VEM VAR CARL CEDERSTRÖM?

Den äventyrlige flygbaronen

Text: Torsten Mossberg

Carl Cederström framför sin Bleriot – kallad "BilBol" – med vilken han gjorde sina omtalade flyguppvisningar på Ladugårdsgärdet. Foto: Svensk Flyghistorisk Förenings bildarkiv.

Norges första flygtur gjordes av Carl Cederström den 14 oktober 1910, som här flyger över Kristiania. Wikimedia commons.

När jag läste den fantastiska biografien om Bruno Liljefors av Fredrik Sjöberg (läs den!) mötte jag ofta namnet Carl Cederström. "Ständigt denne Cederström" skriver Sjöberg och skildrar hur betydelsefull denne man varit för Bruno Liljefors krets inom konst, jakt och Roslagens befolkning.

Cederström stod till och med modell för skidlöparen på Liljefors affisch för nordiska vintersportspelen februari 1905.

Vem var Carl Cederström? Han föddes i Stockholm i mars 1867. I tjugoårsåldern tog han sig till USA och drog sig fram bland annat som cowboy och vissångare.

Tillbaka i Sverige utbildade han sig till jordbrukare och slog sig ner på familjegården Brunn på Ingarö, ett arrende som tillhörde fadern, baron Anders Cederströms fideikommiss Beatelund. I femton år ägnade han sig åt jordbruk, sålde mjölk till Saltsjöbaden, gjorde affärer med hästar och jagade med bland andra med Bruno Liljefors.

Carl tröttnade så småningom på lantlivet och startade 1905 en bilfirma, Bilaktiebolaget, i Stockholm som satte ihop lyxbilar och anpassade dem till de

förmögnas önskemål.

Carl inspirerades av den franske flygaren Louise Bleriot som ensam flög över engelska kanalen redan 1909, sökte och kom in i Bleriots flygskola i Pau, Frankrike våren 1910. Carl var en god elev och lyckades ta sitt flygcertifikat samma år.

Efter hemkomsten genomförde han en rad flygningar på Ladugårdsgärdet. Han kontaktade vännen Hasse Zetterström (kåsåren Hasse Z). "Du bor ju vid Gärdet. Gör i ordningen en säng åt mig. Jag kommer att ligga några nätter hos er för att provflyga någon vacker morgon vid fyratiden".

Efter en rad lyckade uppvisningar blev han "flygbaronen" för svenska folket. Carl försökte också flyga från Köpenhamn över sundet med ett litet Bleriot-plan men misslyckades.

Så småningom övergav Carl det aktiva flygandet och lyckades starta en flygskola på Malmslätt där han redan första året utbildade tre flygare. Nu behövdes svensktillverkade flygmaskiner. Den första tillverkningen skedde i Södertälje verkstäder som levererade ett stort antal maskiner till svenska armén och flottan.

Efter några år startade Carl en egen flygplansfabrik. Carl Cederström var en

Wikimedia commons

verklig flygpionjär med stor betydelse för utvecklingen av moderna flygplan för civil användning.

I juni 1918 provflög Carl ett nytt flygplan med pontoner och dubbla motorer, avsett för reguljär trafik till

Finland. Morgonen den 29 juni 1918 startade den första flygningen från Furusund till Finland med Carl och gode vännen Carl Gustaf Krokstedt. Planet störtade i Östersjön, Carls kropp flöt i land vid den svenska

kusten. Han begravdes på Ingarö kyrkogård. Krokstedts kropp återfanns aldrig.

Fortsättning nästa uppslag >>>

porträttet

En lysande sällskapsmänniska

▼ Carl Cederström var känd som en sällsynt glad och trevlig sällskapsmänniska samt en lysande historieberättare. Kalasen på Brunns gård var omtalade. Carl drog ofta skrönor med sig själv som huvudperson, sjöng också gärna till gitarr, t.ex. "Se svarte Rudolf han dansar". Bruno Liljefors fick stämma gitarren. På Brunn kunde bland andra Albert Engström och Anders Zorn dyka upp och bli kvar flera dygn. Albert Engström fick alltid sjunga Godtemplarnas paradmarsch.

Carl hade lätt att få kontakt med befolkningen ute på öarna i Roslagen och introducerade sina jaktvänner för den speciella sjöfågeljakten. Man jagade ejder, svärta, alfågel med flera. Förutom alfågeln är arterna nu sällsynta i Roslagens ytterskärgård.

Författarinnan Marika Stiernstedt, under åren 1900–1906 gift med Carl, beskrev evenemanget som inte mindre viktigt än jul och midsommar. "Allt manfolk som någonsin lärt sig hålla i en bössa ställde upp flott ekiperade och försedda med sista skriket av jaktgevärsmoell".

Här var Carl i sitt esse bland konstnärsvänner och rospigg. Man höll

gärna till i yttersta havsbandet på öarna Villinge, Gillinge och på Bullerö.

Sedan Bruno Liljefors köpt Bullerö ställdes de årliga jaktfärderna alltid dit, berättar Albert Engström, medlem i Bullerölaget liksom Anders Zorn.

Man sköt fågel, till och med uttrar, söp, sjöng och berättade historier. Givetvis hade man service av tjänstefolk men man drog sig inte för strapatser.

Vid ett tillfälle i april 1905 rodde baronen Anders Cederström, Axel Sjöberg och juveleraren Jansson från Ingarö till Bullerö i snöstorm och ishinder för att kunna jaga när de attraktiva fåglarna låg i massor mellan ytterskären.

Skrönor

▼ På Bullerö berättades om Gubben Åkerlund som föll i vattnet då han rodde ut skötar vintertid. Han blev liggande bland isflaken i över en halvtimme innan han fick hjälp att komma i land. Gubben fick inte så mycket som snuva. En seg rospigg.

Skrönorna som berättades spreds till flera stadsbor och lockade de förmögna till köp och spännande visstelser i ytterskärgården, som till exempel Ernest Thiel, en av Bruno Liljefors viktigaste mecenater.

Thiel ville också ha en egen ö, blev förtjust i ön Fjärdlång lite söder om Bullerö. Calle Cederström, som förmedlade många kontakter för de stadsbor som började intressera sig för Roslagens exotiska vildmark, lyckades

ordna den affären trots en kallsinnig bonde på ön.

Berättelserna bland annat från Bullerö påminner mycket om de jag hört på min sommarö, Sundskär, i norra Roslagen. På Sundskär bodde Olagus Nordström 1837–1912, en originell skärkarl, skomakare och en mycket god violinist. Långa tider vistades han på ett skär utanför Röder, Norrgrundet under en kullvält gammal livbåt för säljakt och fiolspel. Han stämde fiolen efter norrskenets höga ton.

Avslutning

▼ Cederström avslutar sin korta självbiografi, publicerad i Söndagsnisse Strix julen 1911 med orden "Som aviatiker och människa är mitt valspråk: Livet är kort och konsten är lång – konsten är bara att hålla sig upp(e)".

■ Litteratur

Fredrik Sjöberg: Bruno Liljefors, en biografi. Bonniers 2025
Hasse Zetterström: Carl Cederström, en minnesbok. Bonniers 1919

Apropå juletiden

Skärgårdsbornas viktigaste rätt på julbordet var julgädda.

▼ Man fångade gäddan på nät innan isen lade sig i september-oktober och sumpade den. Gäddan hibernerade och höll sig utan att magra i det nära nollgradiga vattnet.

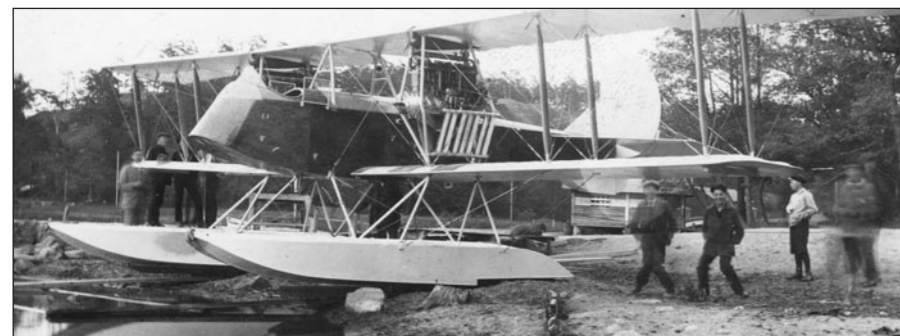
Förutsatt att man "runkade" sumpen så att den inte frös fast kunde man till julafton ta upp en levande gädda och tillaga den för julbordet. Gäddan sjuds, serveras med pepparrot, rökt fläsk i tärningar och smörsås gjord på gäddbuljong.

CARL CEDERSTRÖM 50 ÅR

Streckteckning av Carl Cederström gjord av Albert Engström som 50-årsgåva.

Wikimedia commons

Den flygbåt av typen Curtiss i vilken Carl Cederström och Carl-Gustaf Krokstedt havererade någonstans över Ålands hav. Foto: Svensk Flyghistorisk Förenings bildarkiv.

medicinens historia

Föreningen för medicinens historia gör nysatsningar och blir mer digital

Föreningen för medicinens historia bildades 1907 som en sektion i Svenska Läkarsällskapet (SLS). Därmed blev den en av sällskapet äldsta. Idag är den en medlemsförening.

Medlemskap är numera öppet inte bara för läkare. Föreningen vill vara en nationell samlingspunkt för alla som är intresserade av medicinens och vårdens historia. Här möts läkare, sjuksköterskor, historiker, studenter och andra med intresse för medicinens utveckling genom åren.

I Sverige finns dessutom elva aktiva regionala och lokala medicinhistoriska föreningar. För svenska medicinhistoriska museer och samlingar finns ett eget nationellt nätverk med ett tjugotal medlemsorganisationer.

Många som var med redan på Riksstämmans tid minns hur man passade på att vidga sina medicinhistoriska perspektiv under sektionens välbesökta sessioner. Efter att Riksstämman lades ner har föreningens aktiviteter varit mer begränsade.

Inom vårdprofessionerna har intresset för medicinhistoria levt kvar framför allt i de lokala föreningarna. Under 2025 har den nationella föreningen tagit en rad nya initiativ för att väcka och underhålla intresset för medicinens historia och kultur, något som säkert är av intresse även för många av Seniora Läkares läsare.

Nu har föreningen blivit mer digital för att nå ut till fler

Laennécs stetoskop. Foto: Uppsala medicinhistoriska museum.

intresserade i hela landet. Ett nationellt nätverk av regionala och lokala medicinhistoriska föreningar har byggts upp i samverkan med SLS medlemsförening.

I november startade vi en serie digitala seminarier med Torsten Gordh, professor emeritus i klinisk smärtforskning i Uppsala, som premiärföreläsare. Han talade både vittert och roande om lustgasens historia.

Föreningen fortsätter också med fysiska föreläsningar och studiebesök, och har sedan länge ett nära samarbete med Svensk Medicinhistorisk Tidskrift.

Föreningens hemsida har fyllts med mer medicinhistoriskt material.

Under hösten startades serien Månadens föremål. Först ut var Laennécs stetoskop från Uppsala medicinhistoriska museum.

November månads föremål var

Collegium Medicum arkivkista från sent 1600-tal.

I december är det utvalda föremålet den gästbok som funnits vid kirurg-/ortopedkliniken på Sahlgrenska sjukhuset.

Den belyser det omfattande internationella utbytet genom signaturer av en lång rad prominenta kollegor från många olika länder som besökte kliniken för att lära sig om Sven Johansson-spiken vid collumfraktur.

För att stärka medicinhistoriens ställning i Sverige och erbjuda en mötesplats för alla intresserade av ämnet inbjuder nu föreningen nya medlemmar.

Information om hur man blir medlem hittar du på hemsidan
<https://forening.sls.se/mhi>.
Du kan även bara skriva in Föreningen för medicinens historia i din webbläsare.

Kjell Asplund, ordförande.
Carl Lindgren, sekreterare.

Vad händer i Skåne-SÅL och Väst-SÅL?

▼ Information om möten och aktiviteter finns på vår hemsida:
<https://slf.se/seniora-lakare>
under fliken Delföreningar.

Skottland

Nyheter

8-15 september

Kontrasternas Skottland

▼ Följ med till Skottland i färgsprakande september!

Vi reser med ångbåt i Rob Roys fotspår på Loch Lomond samt med ångtåg från högländerna till kustens pärla Mallaig.

Förutom de vackra hedarna med betande får, blånande kullar, glittrande sjöar och skotsk slottsprakt får vi se världens första roterande båtsluss The Falkirk wheel och Glenfinnans viadukt.

The Falkirk wheel. Den världsunika båtslussen. Energimängden för att driva den roterande slussen som klarar att lyfta vikten av tonvis med båtar 35 meter upp motsvarar energin för att koka upp sex skotska tekannor. Vill du se mer hur den fungerar? Gå in på YouTube – där finns flera videos om den spektakulära slussen. Foton: Wikipedia/Wikimedia Commons

Resan avslutas med ett Highland Games – de skotska byarnas tävlingar mellan klaner klädda i kilt och till ljudet av säckpipor!

Slutgiltiga programmet är klart i slutet av november.

■ Anmäl gärna intresse för mer information om resan så snart den är färdig:

Historiska Resor,
Sofie Persson Haglund
och Susanne Blidborg
E-post: homeross@historiskaresor.se
Tel: 08-54595220 må-fre kl. 9.00-16.00.

Glenfinnans viadukt.

Abisko

25-28 januari 2026

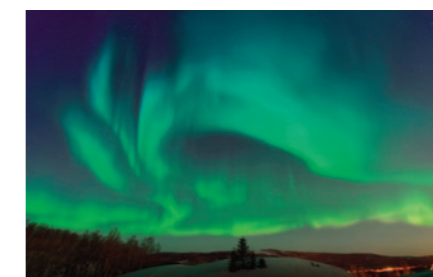
Abisko – Norrskensjakt, samisk kultur, gruvtur och sagolik iskonst!

▼ Årets första resa går till Abisko, som med sitt torra klimat, klara himmel och det unika väderfenomenet "norrskensfönstret", anses vara en av världens bästa platser att uppleva norrsken.

Vi möter vår lokala guide i Kiruna som tar oss till Jukkasjärvi där vi besöker samebyn Nutti Sámi Siida. Här lär vi om den samiska kulturen, vandrar runt i viset, besöker renarna och äter en traditionell samisk måltid.

Därefter reser vi vidare till Abisko där vi tar in på Abisko Mountain Lodge.

Efter en gemensam middag ger vi oss ut på norrskensjakt. Vår guide vet givetvis de bästa platserna, även om några garantier aldrig kan ges.

Norrsken (aurora borealis), som förr ansågs vara ett förebud om onda tider, är ett resultat av solvindens laddade partiklar som kolliderar med jordens atmosfär.

Nästa dag finns möjlighet att ta skotersläde till STF:s turiststation i Abisko nationalpark och promenera tillbaka (ca 2,5 km).

Man kan också boka en färd med hundspann (OBS! begränsat antal platser och förbokas vid anmälan) eller annat som hotellet erbjuder på sin hemsida, Abisko Mountain Lodge – strong wilderness, strong feelings.

Uleåborg

10-15 februari 2026

Opera och lyrik i Österbotten med Stina Ekblad som ciceron

▼ Årets andra resa går till Uleåborg, Bottenvikens äldsta och största stad, samt 2026 års kulturhuvudstad.

Vi reser med Silja Line från Värthamnen till Helsingfors varifrån vi fortsätter med tåg till Uleåborg i Österbotten.

Med oss på resan har vi skådespelerkan Stina Ekblad, kulturhistorikern Tea Stolt de Granville samt historikern Ola Olsson.

Uleåborg grundades 1605 av Karl IX men var en viktig handelsplats redan på medeltiden. Under 1800-talet blomstrade staden genom den inkomstbringande tjärhandeln.

Handelsmännens döttrar skolades i en av Nordens första flickskolor och många av dem blev senare framträdande musiker, sångerskor och författare.

Vi vandrar genom staden och lär känna bland annat stadens store son Frans Michael Franzén (1774-1843). På Beckholmen, där hantverkare och varvsarbetare bodde, stannar vi vid stranden och hör Stina Ekblad läsa Zacharias Topelius dikt "Islossning i Ule älv".

Under kvällen njuter vi av en poesi-

I Kiruna upptäcker vi stadens fascinerande historia, inte minst den pågående stadsflyttningen som sker pga. gruvbrytningen.

Vi besöker Hjalmar Lundbohmsgården och LKAB:s underjordiska gruva där vi får en inblick i modern gruvdrift.

Sista dagen besöker vi ishotellet i Jukkasjärvi med sina världsberömda konstverk av is som årligen byggs upp. Resan utgår från Stockholm med flyg. Specialresor erbjuder hjälp med anslutning.

Alternativt kan man resa till Kiruna med nattåg då också justering av priset görs. Max 24 deltagare. Färdledare från Specialresor deltar under hela resan.

■ Information och anmälan:
Specialresor AB
Tel. 054 188900
info@special-resor.se eller via länk på vår hemsida
<https://slf.se/seniora-lakare/resor/>

och musiksoaré i stadens gamla prästgård.

Dagen därpå åker vi till Brahestad och besöker museet med barockkyrkokonst. Efter lunch åker vi till Haukipudas träkyrka, dekorerad av Mikael Toppelius, farfar till Zacharias.

På kvällen besöker vi Uleåborgs teater där operan Ovlá uppförs. Det är en nyskriven opera som beskriver de samiska erfarenheterna av att få sin kulturella identitet och sitt språk förnekad.

Sista dagen tar vi tåget till Helsingfors där vi har möjlighet att se staden på egen hand under par timmar innan det är dags för avgång med Silja Line.

■ Information och anmälan:
Mejt resor, 0706 769626
bokning@mejtresor.se
eller via länk på vår hemsida
<https://slf.se/seniora-lakare/resor/>
OBS! – begränsat antal platser.

Transsylvanien

4-15 maj 2026
Tåg till Transsylvanien
I Dakernas rike & Draculas berg
med arkeolog Richard Holmgren

▼ I hjärtat av Europa ligger det mytomspunna Transsylvanien, känt för sitt sachsiska kulturarv, stora rovdjursrika skogar och de blommande Karpater-nas dramatiska bergstoppar.

Under vår vecka kommer vi att besöka de platser som lockade romarna att erövra det dakiska land-området, se ett blommande landskap, slott och befästningar.

Vi kommer att få höra berättelser om daker och romare, om sachsiska handelsmän, om personen bakom Dracula och samt sanningen om forna legender som präglade denna region.

Vi möter det moderna Transsylvanien med sitt spännande kök och kulturliv. En mix av små jordbruksbyar,

Det spektakulära slottet Bran.

romerska lämningar och medeltida arkitektur i sachsarnas Siebenburg, de sju städerna.

Avresa tidigt på morgonen 4 maj från Köpenhamn där vi tar tåget till Hamburg.

Dagen efter reser vi vidare till Budapest där vi får en guidad tur innan vi åker vidare till Rumänien och den historiska staden Arad. Här finns de guldrika bergen som lockade romarna för 2000 år sedan. Vi följer "guldvägen" till den sachsiska staden Sibiu, nominerad till Unescos världsarvslista.

Vi fortsätter vidare längs Transfa-

garsanvägen, en av Europas vackraste leder, till kulturbyarna Viscri och Biertan. I Sighisoara föddes Vlad Tepes, hyllad som nationalhjärte i försvaret mot ottomanerna men som på grund av sin grymhet blev rollmodell för Bram Stokers Greve Dracula.

Världsarvet Sarmizegetusa Regia var dakernas huvudsäte och det viktigaste centralt före och under krigen mot Rom.

Resan förutsätter en normal grundkondition och fungerande leder då den innehåller en del trappor, höga trottoarkanter och uppförbackar.

Vi övernattar på hotell nära stationerna. Du behöver själv kunna bära din väska på och av tågen samt mellan perronger.

■ Information och anmälan: Sofie Haglund eller Susanne Blidborg, Historiska resor
Tel: 08-54595220 må-fre kl. 9.00-16.00
E-post: sofie@aventysresor.se eller susanne@aventysresor.se
Hemsida: www.historiskaresor.se

som bland annat inspirerade Richard Wagner till Nibelungens ring och J.R.R. Tolkien till att väva in element i Sagan om ringen.

Vi övernattar på Sundbyholms slott med anor från stormaktstiden. Där äter vi också en god middag.

Resan leds av Izabella Donkow, klassisk arkeolog och antikvetare, utbildad vid Stockholms universitet, King's College London och de svenska instituten runt om Medelhavet.

Resan inleds och avslutas på Cityterminalen, Stockholm.

■ Information och anmälan: Sofie Persson Haglund eller Susanne Blidborg, Historiska Resor
Tel: 08-54595220, må-fre kl. 9.00-16.00
E-post: sofie@aventysresor.se eller susanne@aventysresor.se
Hemsida: www.historiskaresor.se
E-post: homeros@historiskaresor.se

Kyrkan i Härnevi vars valv aldrig har överkalkats.

Under resan följer vi berättelsen om vikingen Ingvars resa till Särkland. Runt Mälaren finns många Ingvarsstenar som beskriver en tragisk, verklig historisk händelse som gav stoff åt en isländsk saga om Ingvar den vittfarne.

Sigurdsristningen, en nära fem meter lång rundslinga huggen på en klipphäll berättar om hjälten Sigurd som dräpte draken Fafner.

Motivet är ett återkommande tema i Europa, med rötter från 400-talet,

Mälaren runt

20-21 maj 2026
Mälaren runt – från Ingvar den vittfarne till Axel Oxenstierna

▼ Vårens sista resa tar oss runt den historiskt betydelsefulla Mälaren.

Vi ser den medeltida kyrkomålaren Albertus Pictors vackra verk såväl i Dingtuna som i den nyrestaurerade kyrkan i Härnevi vars valv aldrig har överkalkats.

Vi besöker även Strängnäs domkyrka med dess kungagravar och regalier.

I det privatägda Tidö slott, beställt av Axel Oxenstierna och uppfört i holländsk renässansstil av arkitekterna Simon de Vallée och Nicodemus Tessin den äldre åren 1625-1641, får vi en guidad visning.

Välkommen till Göteborg!

ALLMÄN INFORMATION

▼ Göteborg är en av Västkustens pärlor präglad av sjöfart, näringsliv och kultur.

På 1700-talet gav Ostindiska kompaniets handel med Kina upphov till rika köpmän såsom William Chalmers och Niklas Sahlgren. Detta sätter fortfarande prägel på staden.

Seniora Läkares vårmöte 2026 är förlagt till Chalmers konferenscentrum och kårhus. Programmet är en blandning av Sahlgrenskas medicinska framsteg och kulturella inslag från Västkusten.

I anslutning till mötet har vi ordnat en dagsaktivitet söndagen den 31 maj, en båtresa till Vinga med besök på Ostindiefararen Götheborg.

För den som vill ha kortare aktiviteter erbjuds även guidade turer till Konstmuseet och Botaniska trädgården.

I PAKETET INGÅR

▼ **Freitag 29 maj:**
• Kaffe vid ankomsten.
• Föredrag.
• Mingel med underhållning, följt av måltid i Kårhusets restaurang.

▼ **Lördag 30 maj:**
• Föredrag, kaffe fm. och em., lunch med dryck och kaffe, trerätters festmiddag på Kajskjul 8 med välkomstdrink, viner och underhållning. Kajskjul 8 ligger vid Göta älv strax väster om Operan.

Seniora Läkares vårmöte i Göteborg

29-31
maj

Så här anmäler du dig

▼ Du anmäler dig till vårmötet via länken <https://trippus.net/VarmöteGöteborg2026>
Länken finns också enkelt klickbar på Seniora Läkares hemsida. www.slf.se/seniora-lakare
Sista anmälningsdagen är den 17 april 2026.

• OBS! Tyvärr måste vi begränsa antalet deltagare främst till båtutflykten. Principen "först till kvarn" gäller. Väntelista upprättas i fall av återbud. Vid återbud senast 17 april återbetalas hela beloppet, därefter ingen återbetalning. Vid sjukdom senare kan hemförsäkring i eventuellt kontokort eller i hemförsäkringen utnyttjas mot läkarintyg. Styrelsen kan i ömmande fall besluta annat.

▼ **Söndag 31 maj:**
• Utflykter. Se nästa uppslag.

RESTIPS

▼ Det finns många sätt att resa klimatsmart till exempel med tåg: Stockholm - Göteborg och Malmö - Göteborg.
För långväga gäster finns flyg till Landvetter (GOT). Sedan flygbuss till Göteborgs centrum.

LOGI

▼ Det finns inga hotell precis vid Chalmers men det finns många hotell i centrala Göteborg.
Tänk på att Läkarförbundet har rabatt hos vissa kedjor: Scandic, Elite-

Hotels, Best Western, Nordic Choice samt First Hotels. Kolla bland medlemsförmåner på slf.se.

Välj gärna något hotell som ligger nära någon av spårvagns- eller busslinjerna (hållplats Chalmers, spårvagn 6, 7, 8, 10, buss 16, 753).

ORGANISATIONSKOMMITTÉ

■ Peter Larsson. Tel: 0705 37 42 36
larsson.87015@outlook.com
■ Olle Wiklund.
owiklund@telia.com
■ Susanne Karling.
susanne.karling@gmail.com
■ Birgitta Lannering.
birgitta.lannering@gmail.com

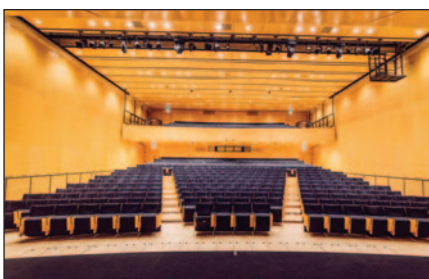
Se vad som planerats – nästa uppslag >>>

På lördagen klockan 18.30 blir det fest i Kajskjul 8.

Här är hela det spännande och festliga programmet

FREDAG 29 MAJ

Värmötet äger rum i Chalmers konferenslokal RunAn och inleds kl 14.00. Du åker till hållplats Chalmers med spårvagn, via linjerna 6, 7, 8, 10 eller via busslinjerna 16 och 753.

- 14.00 Välkomsthälsning.
- 14.15-15.00 Lars Gunnar Andersson: Göteborgskan: Grammatik, ordförråd och ursprung.
- 15.00-15.30 Annika Rosengren: Från 1913 års män till SCAPIS – kardiologisk epidemiologi genom sex decennier.
- 15.30-16.00 Kaffe.
- 16.00-16.30 Magnus Simrén: Irritabel tarm - State of the art 2026.
- 16.30-17.00 Rikard Landberg: Mot individanpassade kostråd för en bättre folkhälsa.
- 17.30 Drink och mingel i foajén med musik av Musica Excelsis.
- 18.00 Buffé i Kårrestaurangen.

LÖRDAG 30 MAJ

- 9.00-9.45 Christopher Gillberg: The ESSENCE: Om neuropsykiatrisk funktionsnedsättning i ett nytt ljus.
- 9.45-10.30 S. Bertil Olsson: Med

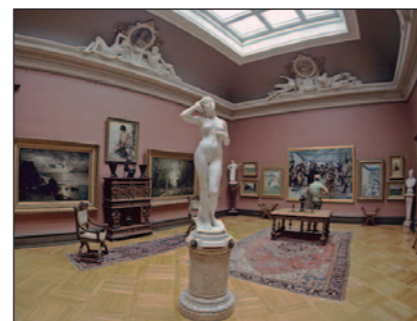
- Ostindiefararen till Kina – bekymmer och belöningar.
- 10.30-11.00 Kaffe.
- 11.00-11.30 Soffia Gudbjörnsdottir: Nationella Diabetesregistret 30 år – Var det värt mödan?
- 11.30-12.15 Årsmöte.
- 12.15-13.45 Lunch i Kårrestaurangen.
- 13.45-14.30 Kristian Wedel: Västkusten förr.
- 14.30-15.15 Bengt Herman: I emigranternas fotspår – resan till Amerika.
- 15.15-15.45 Kaffe.
- 15.45-16.30 Rickard Brånemark: Från tandimplantat till hjärnstyrda armar och ben.
- 16.30-16.45 Avslutning och information om kommande möten.
- 18.30 Fest i Kajskjul 8: Välkomstbubbel på kajen om vädret står oss bi. Tre rätters middag i fiskens tecken, med vin och underhållning.

SÖNDAG 31 MAJ

- Båtutflykt till Evert Taubes Vinga Avgång klockan 10.00.**
- ▼ Vi avgår från Stenpiren i centrala Göteborg. Med "Kungsö" far vi genom skärgården ut till Vinga. Där får vi en guddad promenad upp till fyren med den välbekanta båken. Längs vägen får vi höra om och se husen där Evert Taube levde sina första år.
- Nere vid båten igen äter vi lunch ombord, innan vi vänder stäven åter mot Göteborg.

- För dem som vill finns det möjlighet att gå iland vid kajen på Hisingen där Ostindiefararen Göteborg ligger. Där kan man med guide bese skeppet och museet. Från Ostindiefararen får man själv ta sig tillbaka, smidigast med älvfärjan som går ända in till Lilla Bommen. Lilla Bommen ligger på gångavstånd från Centralstationen.
- För övriga fortsätter Kungsö till Stenpiren, beräknad ankomst kl 14.00.
- Avgift: 400 kr per person, inkluderande lunch.** Deltagarantal är begränsat. Först till kvarn gäller.
- För entré och guidning på Ostindiefararen tillkommer 100 kr.**

Guidad visning på Göteborgs konstmuseum

Fürstenbergiska galleriet.

- ▼ Samling klockan 11.00 i museets foajé.
- Göteborgs konstmuseum, beläget vid Götaplatsen, har en av norra Europas främsta konstsamlingar med bl.a. nordisk konst från förra sekelskiftet och Göteborgskoloristerna.

På söndagen har du chansen att hänga med på en båtresor till Vinga och även vika av och få en guddad tur på Ostindiefararen Göteborg.

...men innan dess – en fanfar från oss alla till er alla...

En central del utgörs av Fürstenbergiska galleriet som är en av museets internationellt mest uppskattade delar. Under cirka 1 timme får vi en visning av några av museets guldkorn. **Avgift: 200 kr.**

Guidad rundvandring i Göteborgs botaniska trädgård

- ▼ Samling vid Botaniska trädgårdens entré, i Änggården, klockan 11.00.
- Den Botaniska trädgården är som vackrast vid denna tid i slutet av maj. Under ledning av vår guide njuter vi av fantastiska växter, odlingar och naturområden.
- Här finns 20 000 unika växter från 130 länder i områden som Klippträdgården, Örtagården och Japandalen.
- Visningen tar en till en och en halv timme och kan för den som vill avslutas med lunch i trädgårdens restaurang.
- Guide: Bengt Karlsson, rhododendronkännare. Klöva Naturträdgård.
- Avgift: 100 kr.**

...värmötets föreläsare!

- **Lars-Gunnar Andersson.** Professor emeritus i modern svenska vid Göteborgs Universitet. Han medverkade fram till 2014 i Sveriges Radios "Språket". Har arbetat inom flera språkvetenskapliga fält. **Lars-Gunnar Andersson** har givit ut ett flertal böcker, senast Göteborgsgrammatik och Göteborgslexikon.
- **Annika Rosengren.** Professor i medicin, Institutionen för Medicin, Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet. Forskningsområde: Kardiologisk epidemiologi, kohortstudier, registerstudier. Har lång erfarenhet av epidemiologiska studier i Göteborg och internationellt.
- **Magnus Simrén.** Professor i medicinsk gastroenterologi, överläkare vid Sahlgrenska universitetssjukhuset, leder en forskargrupp med fokus på patofysiologi och behandling vid funktionella mag-tarm-sjukdomar, särskilt irritable bowel syndrome (IBS).
- **Rickard Landberg.** Professor i Livsmedelsvetenskap, Life Sciences, Chalmers. I hans forskningsgrupp bedrivs tvärvetenskaplig forskning kring matens, särskilt fiberrika livsmedels effekt på hälsa och sjukdomsrisik.
- **Christopher Gillberg.** Professor i barn- och ungdomspsykiatri, överläkare vid Sahlgrenska universitetssjukhuset. Leder Gillbergcentrum och är en världsauktoritet inom barnpsykiatri och utvecklingsneurologi. Han är också en framstående bildkonstnär.
- **S Bertil Olsson.** Har varit verksam vid Sahlgrenska sjukhuset och sedan professor i kardiologi i Lund. Parallellt med sin läkar-gärning har han ägnat sig åt maritimhistorisk forskning och har författat ett tiotal böcker i ämnet, främst om det Svenska Ost-Indiska Compagniet samt om den Bohuslänska segel- och ångsjöfarten.
- **Soffia Gudbjörnsdottir.** Professor vid Institutionen för Molekylär och Klinisk Medicin, Sahlgrenska Akademien. Soffia är sedan 1999 ansvarig för det Nationella Diabetesregistret. Registret är idag en viktig del av sjukvården och en utmärkt forskningsbas.
- **Kristian Wedel.** Arbetar på Göteborgsposten och beskriver sitt föredrag så här: 402 år på 45 minuter. Författaren och kåsören berättar Göteborgs bildhistoria på ett sätt som du aldrig har hört eller sett den förut.
- **Bengt Herman.** Filatelist och vykortssamlare med ett speciellt intresse för den svenska emigrationen till Amerika. Han har rest i emigranternas fotspår och med deras vykort hem till Sverige som utgångspunkt berättar han om utvandringen till Amerika.
- **Rickard Brånemark.** Forskare kring titanimplantat för förankring av proteser i skelettet – ett fält han har utvecklat genom både kliniskt och vetenskapligt arbete. Han är internationellt erkänd och samarbetar med ledande forskningsmiljöer, bland annat vid Massachusetts Institute of Technology.

Härligt potpurri av nostalgi, fest och spännande föredrag

Texter: Marianne Ors

Uppsalamötets arrangörer med Anna Rask-Andersen i spetsen (bilden nedan) levde mer än väl upp till de höga förväntningar som bara namnet Uppsala universitet inger, Sveriges äldsta lärosäte med anor från 1477, en tid då

Skåne ännu var danskt. Att föreläsningarna hölls i det ståtliga universitetshuset ingav en lätt högtidlig air åt mötet. Programmet var både inspirerande och trevligt blandat.

Det inleddes med en historisk exposé över den medicinska fakulteten och om hur livet tedde sig för medicine studerande förr i tiden. Den vetenskapliga delen med flera föredrag om spetsforskning levde verkligen upp till föreningens målsättning att förmedla ny kunskap till medlemmarna.

Många nostalgiska minnen väcktes till liv under lunchen på Café Alma i källarvalven under universitetshuset.

Festmiddagen som traditionellt hör till ett möte avnjöts i gammal fin studentmiljö på Norrlands nation. Stämningen blev hög och det var med nöd och näppe vi seniorer avstod från att kliva upp på borden under aftonens sista studentsång.

Flera av föredragshållarna har lovat att bidra med artiklar, till

glädje för alla som inte kunde vara med på mötet. Exempelvis får vi ta del av psykologen och psykoterapeuten **Anna Kåvers** tänkvärda föredrag om åldrandets frihet och förluster men även om åldrandets ljusare aspekter.

Professor Lisa Ekselius, som presenterade projektet WOMHER, lyfte fram att psykisk ohälsa står för en hög andel av kvinnors sjukskrivningstal med en skrämmande hög topp redan i tonåren. Vi imponerades alla av hur många doktorander som letts fram till disputationer inom projektets ram.

Hans Hagberg gav oss en pedagogisk lektion i hur man kan dressera kroppens egna T-celler som utgör basen för dagens och morgondagens immunbaserade terapier.

Diagnosen kraniosynostos minns vi nog alla från pediatrikkursen. **Docent Daniel Nowinski**, plastikkirurg på Akademiska sjukhuset, visade med stöd av ett rikt bildmaterial hur förtidigt slutning av olika suturer i skallen kan påverka hjärnans utveckling och även ansiktet.

De fantastiska plastikkirurgiska ingrepp som man utför i Uppsala får en stor funktionell betydelse för patienterna men, framhöll **Nowinski**, dessutom en psykologisk effekt genom att minska den utsattethet som ett avvikande utseende kan medföra i samspelet med andra människor.

Vi i auditoriet kände en tacksamhet över att denna kompetens finns i vårt land.

"Gustavianum - en fascinerande upplevelse"

Gustavianum med den mäktiga kupolen. Foto: Wikimedia commons.

Den anatomiska teatern. Bild från Gustavianum, Uppsala universitetsmuseum.

Uppsalamötets program ingick besök på två av Sveriges förnämsta kulturminnesmärken, Uppsala domkyrka samt Gustavianum.

Som medicinare klappade mitt hjärta lite mera för Gustavianum, Uppsala universitets äldsta bevarade byggnad, som med sin mäktiga kupol dominerar utsikten bakom domkyrkan.

Byggnaden var färdig 1625 och fick namn efter Gustav II Adolf. Knappt 40 år senare lade Olof Rudbeck den äldre till en byggnad på taket med den anatomiska teatern och dess kupol, sannolikt inspirerad av den berömda Teatro Anatomico vid universitet i Bologna som stod klar 1637.

Rudbecks ritningar för tillbyggnaden finns bevarade och utgjorde grunden för den senaste renowingen som nyligen avslutats efter fem års arbete.

Inflytandet från antikens amfiteatrar märks när man kommer in i teatern. Trappstegen till åskådarraderna är höga. Sikten från ståplatserna ner mot teaterns centrum är utmärkt, scenen med träbordet där dissektionerna ägde rum. Blicken dras oundvikligt mot bordet.

Jag tänker att ljusinsläppet från teaterns fönster under kupolen var lite barmhärtigt mot kropparna som låg där. Tankarna går runt i huvudet. Hur tänkte och kände 1600-talsmänniskan inför vad man såg på bordet?

Gustavianum hyser även Uppsala universitets dyrbaraste konstföremål, det Augsburgska skåpet.

Foto: Wikimedia commons.

Att äga ett praktfullt kuriosakabinett tillverkat av tidens yppersta hantverkare var högsta mode i Europa på 1600-talet.

Efter att ha befriat staden Augsburg år

1632 fick Gustav II Adolf år ett sådant skåp som gåva. Som vi vet fick kungen inte glädja sig åt skåpet speciellt länge. Hans änka drottning Maria Eleonora lät transportera klenoden till Sverige där det först placerades på Svartsjö slott som på den tiden var en stor renässansborg.

Efter en omväg till Uppsala slott donerade Karl XI år 1692 det stora skåpet till Uppsala universitet och det har stått i Gustavianum sedan dess.

Detalj av mittfacksdörren på en av det Augsburgska skåpets sidor med miniatyrfigurer i elfben föreställande Kain och Abel.

Det imponerande stora skåpet står mitt i blickfånget i museets konstsamling med målningar som exponeras mot vackert tegelröda väggar.

I skåpets alla lådor förvarades mer än tusen olika föremål, från små

minutiöst utförda miniatyrverktyg till dyrbara smycken.

I dag kan vi se och förundras över föremålen som visas i glasmontrar.

Vi var många som gärna ville stanna till efter stängningen på Gustavianum.

■ Gunnar Svartengren (bilden) är 85 år och pensionerad handkirurg med lång yrkeserfarenhet. Han har bland annat varit verksam på Karolinska sjukhuset, Sabbatsbergs sjukhus samt Södersjukhuset. Medicinhistoria, cykelhistorik samt äldre böcker är några av hans intresseområden.

■ Referenser: Israel Hwasser Sven Eric Liedman 1971
Israel Hwasser Lars Sjöstrand Läkartidningen 2006 vol 103 sid 231-233
Koleran i Malmö 1850 – 53 Pilemedia diva portal Sven Rosborn
Kerstin Hesselgren hälsovårdsapostel och riksdagspionjär 2023 biografi Anders Johnson.
Elsa Svartengren (Wideblom) www.skbl.se/sv/artikel/ElsaSvartengren

Signaturerna som avslöjade dramatiska livsöden

■ När Gunnar Svartengren hittade en av sina käraste böcker vid en flytt föll blicken på ett försättsblad med tre signaturer till tidigare ägare av boken. Signaturerna väckte hans nyfikenhet. Vilka var de? Gunnar beslöt att ge sig ut på spaning efter den tid som flytt. En spaning som uppdagade både tragedier och hängivna framgångar. Här nedan kan du läsa vad han fann.

Text Gunnar Svartengren

Jag äger två böcker "Smärre skrifter af medicinskt innehåll af Israel Hwasser" som jag fått av min tant Elsa.

Skrifterna som professor Hwasser gav ut under åren 1839 till 1843 i utbildningssyfte har sammanställts i dessa två volymer. De är inbundna i halvfranska band i oktavformat.

Böckerna har följt mig sedan min medicine kandidatid. När de kom fram i samband med en flytt visade det sig att lädret hade torkat och bokryggarna lossnat men innehållet var intakt.

Böckerna har nu fått den omsorg som krävts. Första volymen omfattar 468 sidor uppdelade i sex kapitel om vaccinationer, inflammation i luftstrupen, rachitis, kikhosta, periodisk neuralgi i hjärtat och cardi-algi. Volymen avslutas med bokrecensioner.

Volym två omfattar 586 sidor och handlar om kolik, feber och sista kapitlet "Ett bidrag till medicinens kulturhistoria" handlar om Sydenham.

I båda böckerna finns blyertsunderstrykningar och noteringar i margina-

Signaturerna som väckte nyfikenhet.

lerna. Vem som har gjort dessa framgångar inte.

Böckerna som saknar illustrationer väckte gamla minnen och jag har nu forskat vidare kring ägarhistoriken. Av namnteckningarna som skrivits på försättsbladen framgår att Claes Johan Kjellman, Kerstin Hesselgren och Elsa Svartengren tidigare ägt böckerna.

Vem eller vilka som kan ha ägt böckerna under tidsperioden 1853 till 1890-talet är okänt. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv är det intressant att kunna följa ägarlängden och tidshistoriska skeenden.

Skrifternas författare, Israel Hwasser (1790 – 1860) född i Älvkarleby blev färdig läkare i Uppsala 1813. Han utnämndes 1817 till professor i praktisk medicin vid Åbo akademi där han var verksam fram till 1829. Året därpå fick han en professur i praktisk och teoretisk medicin vid Uppsala Universitet och

Karikatur av Hwasser. Tecknad av Nils Dardel.

tjänstgjorde där fram till 1855.

Israel Hwasser tycks ha varit en mycket speciell professor. Hans medicinska teori var att sjukdom är självförstörelse.

Han hade en holistisk syn på medicinsk vetenskap vilket skilde sig från de flesta dätida kollegors.

Läkaren skulle i sitt värv förutom medicinsk praktik och teori även använda konservativa politiska, moraliska och religiösa värderingar. Den språkliga kommunikationen skulle inte hindras av det han kallade "latinväldets" språksvårigheter.

Han förde en livslång ideologisk strid mot Karolinska institutet i Stockholm och hade en ensidig skriftlig polemik med bland andra Berzelius.

Under sin livstid var han uppskattad både som skribent och lärare men mindre känd som praktiserande läkare.

Carl Johan Kjellman och koleraepidemin

▼ På båda böckernas försättsblad har den sannolikt ursprungliga ägaren **Claes Johan Kjellman (1827 -1853) med bläck prydligt skrivit "CJ Kjellman Upsala 1851".**

Han föddes i Timmele i Älvsborgs län. Fadern var gästgivare. Kjellman blev student av Västmanlands Dala nation i Uppsala 1846, medico-filosofie kandidat 1849 och medicine kandidat 1853.

På Malmö kyrkogård finns en minnesvård rest 1854 över läkarna Claes J Kjellman, Elias Ekeroth (1817 – 1850) och Göte Thomé (1818 – 1850). Deras namn är inhuggna i stenen med texten "alla borttryckte under sin verksamhet såsom kolerasjukhusläkare i Malmö".

Tio av 26 vårdare dog under de första tre dygnet från kolerasmittans debut den 2 augusti 1850.

Thomé och Ekeroth avled inom en månad från smittans debut. Innan staden förklarades smittfri den 26 oktober 1850 hade cirka 25 procent av stadens befolkning avlidit.

På grund av kolerautbrottet i Köpenhamn juni 1853 upprättades vägspärrar kring Malmö. Under augusti månad bröt sjukdomen trots detta ut där.

Det första dödsfallet konstaterades den 6 augusti på vårdshuset Mon Bijou som gjordes om till kolerasjukhus. Det var vid detta utbrott som Kjellman inkallats som koleraläkare till Malmö där han sedan avled den 10 september 1853.

Kerstin Hesselgren, kvinnosakspionjär

▼ Kerstin Hesselgren (1872 – 1962) som också skrivit sitt namn i båda böckerna var en framstående, självständig ogift kvinna som utbildade sig inom olika ämnesområden.

Hon drev kvinnosaksfrågor, verkade för kvinnlig rösträtt och var en av Fogelstadgruppens grundare.

Hennes politiska engagemang resulterade i att hon 1927 valdes in som ledamot i första kammaren. Dessutom var hon en framstående internationell politiker samt aktiv i Nationernas förbund.

Kerstin Hesselgrens far Gustaf Hesselgren (1832-1897) utbildades till läkare i Uppsala på 1850-talet. Han såg patienten inte som ett enskilt patientfall utan som en människa i sin helhet som han kunde bota, hjälpa och råda.

Var det professor Israel Hwassers

föreläsningar som inspirerat honom? Kan Gustaf Hesselgren på något sätt ha övertagit Hwassers böcker efter Claes Johan Kjellmans bortgång 1853? Fick sedan Kerstin Hesselgren böckerna av sin far i samband med hennes utbildning till sjuksköterska och fältskär under 1890-talet?

Inledningsvis nämnde jag att Elsa Svartengren (1892-1974) ägt och skrivit sitt namn i böckerna. De har ett affektionsvärde för mig eftersom jag fått dem just av henne, en mycket speciell person.

Som ogift hette hon Elsa Wideblom. År 1927 gifte hon sig med Hilding Svartengren, en släkting till mig. De fick inga egna barn.

I min släkt fanns tre Elsa Svartengren, min mamma, min faster och Hildings Elsa. För att hålla isär Elsona kallade vi därför hans Elsa för tant Elsa.

Hon var en aktiv kvinnosakskvinna, ingick i Fogelstadgruppen och arbetade som journalist på tidningen Tidevarvet. Hon och Hilding introducerade kanadensiska kanoter i Sverige och gjorde även långa kanotfärder i Frankrike. Via min faster Elsa umgicks min familj också med tant Elsa och Hilding.

Mitt medicinhistoriska intresse grundlades som medicine kandidat och jag blev medlem i medicinhistoriska föreningen. När jag fick böckerna av tant Elsa var hon noga med att påpeka att volymerna tillhört Kerstin Hesselgren som var en viktig person för henne. Kanske ville hon väcka mitt intresse för medicinhistoria och kvinnosaksfrågor. Slutligen kan jag än en gång konstatera att gamla böcker är en inspirationskälla när möjligheten ges.

Rudolf Virchow

En av den moderna medicinens banbrytare

Titel: Rudolf Virchow – Läkaren. Antropologen. Arkeologen. Politikern.

Författare: Kenneth Pehrsson.

Recensent: Göran Wennergren.

Rudolf Virchow (1821–1902) var en gigant i 1800-talets medicinska värld. Han var professor i patologi vid Charité-sjukhuset i Berlin.

Vid 37 års ålder lade han fram sitt epokgörande verk "Cellularpathologie", där han menade att cellen är den viktigaste enheten vid olika sjukdomar. Därmed blev han en förgrundsgestalt i den moderna medicinens framväxt.

Men Virchow var inte bara läkare, han var även politiker. Om Virchow har docent Kenneth Pehrsson, invärtesmedicinare och kardiolog samt tidigare överläkare vid Karolinska sjukhuset, skrivit en förnämlig biografi.

Virchow föddes i en liten stad i Pommern. Numera hör staden till Polen. Fadern var bonde och slaktare samt stadens kassör.

I skolan var Rudolf klassens ljus. Genom stipendium fick han möjlighet att studera medicin vid Friedrich-Wilhelm-Institutet i Berlin. Institutet var anslutet till Charité-sjukhuset (charité, barmhärtighet).

Studierna var hårda men framgångsrika. Avhandlingen, författad på latin, handlade om reumatiska sjukdomar, särskilt i hornhinnan.

Vid vikariat som underläkare blev han mycket omtyckt av patienterna men Virchows inriktning blev forskning, bland annat om orsaken till uppkomst av blodproppar. Han grundade också en tidskrift för patologi som fortfarande finns kvar under namnet Virchows Archiv.

Avskedad och upprättad

▼ Efter att revolutionsåret 1848 ha deltagit i upproret i Berlin blev en ångerfull Virchow avskedad från Charité.

I stället fick han en professur i Würzburg. Där fortsatte han forskningen om hur blodproppar uppstår vilket har sammanfattats i begreppet Virchows triad, tre faktorer som tillsammans kan ge blodpropp: kärilväggsskada, lägre flöde i blodkärlet och förändringar i blodets sammansättning.

Hans namn lever också kvar i Virchows körtel, förstörd lymfkörtel i vänster fossa supraclavicularis som tecken på malignitet i buken. Detta hade Virchow lagt märke till när han obducerade en man som avlidit i magsäckscancer.

År 1856 återvände Virchow till Berlin efter att ha kallats till professuren i patologi vid Charité. Här publicerades 1858 "Cellularpathologie" där han hävdade att alla sjukdomar utspelas i kroppens celler.

Trots sitt kunnande förstod Virchow inte alltid betydelsen av nyheter. Han trodde inte på Semmelweis observationer och han var skeptisk till Darwins hypoteser. Virchow förstod till en början inte heller betydelsen av Kochs upptäckter.

Den mångbegåvade Virchow

▼ Som politiker var Virchow social-liberal, och han satt under många år i riksdagen för det liberala Framstegspartiet. Han var stark motståndare till den konservativa rikskanslern Otto von Bismarck, men Virchow tyckte inte heller om socialdemokraterna. Utöver medicin och politik hann Virchow med att intressera sig för antropologi och publicera artiklar i arkeologi.

Efter segern i kriget mot Frankrike i början av 1870-talet följde ökad tysk nationalism och även starkare antisemitiska röster. Hedervärt nog protesterade Virchow offentligt mot denna antisemitism, vilket är tankvärt i våra dagar med ökande antijudiska stämningar, även om de nu har andra förtecken.

I privatlivet var Virchow lyckligt gift, och han och hustrun Rose hade sex barn. Rudolf Virchow gick bort strax innan sin 81-årsdag.

Sammanfattningsvis har Kenneth Pehrsson skrivit en djuplodande och mycket lärd, men ändå lättläst, bok om en av den moderna medicinens banbrytare. Må läsas!

Lena Hjelmérus

"Kandidaten blev en omvälvande läsning som gick rakt in i mitt muskelminne"

Text: Lena Hjelmérus

I somras bestämde jag mig för att läsa om den. Boken kom i min ägo sannolikt 1969, jag läste den en gång och har sen inte öppnat den. Däremot har den följt med i alla flyttar och utrensningar, liksom en vakthund.

Jag minns inte riktigt hur den kom till mig, måste ha varit från anrika LundeQ, på medicinplanet högst upp som slukade hela studiebidraget så fort litteraturlistan anlät.

För den som inte vet, låg LundeQ vid brofästet över Fyrisån och frekventerades flitigt av oss medicine studerande i Uppsala.

Boken i fråga gavs ut på Tidens förlag, dess bokklubb, våren 1966 till det facila priset av 12:75 + oms. Jag tror inte jag betalade så mycket för den. 12:75 + oms var mycket pengar 1969. Den heter Kandidaten och är skriven av doktor X. Originalen från USA heter Intern, publicerat 1965.

Författaren är alltså anonym, vilket är förstäligt med tanke på innehållet. Han dikterar varje dag under ett år en dagbok om sin assistenttjänstgöring, vad vi idag väl skulle kalla AT, eller om det blir den kommande BT:n.

Översättaren Kjell Ekström kommenterar direkt till första meningens i förordet, att bokens kandidat och assistenttjänstgöring är annorlunda än den dåtida svenska nivån.

Varje dag så lämnar dr X diktatet

▼ Lena Hjelmérus är specialist i geriatrik, är diplomerad i palliativ medicin samt diplomerad St Lukas-terapeut. Hon har arbetat 10 år som terapeut på deltid och slutade arbeta som läkare 2019 när hon fyllt 70 år. Hon har varit med i nätverket "Vem tar hand om Doktorn" (VTHOD) sedan det startade.

till sin fru som skriver ut det. De möts för det mesta utanför sjukhusentrén på parkeringen. Han jobbar 80 -120 timmar/vecka och sover ibland nästan inte alls.

Patienterna är avkodade, har andra namn och säkert också annat kön. Läkarkollegorna inklusive specialister och professorer har däremot full identitet vilket förklarar författarens val att vara anonym. Det finns inga kvinnliga läkare.

Doktor X skildrar en värld som jag nästan glömt. Plötsligt hör jag det frasande ljudet av de starka vita rockarna. Mitt muskelminne slår på av minnet hur jag gömmer händerna i de stora fickorna.

Det är en värld utan blodtryckssänkande medel, utan diuretika, en värld med syrgastält och scarifikation av ödem.

Under sin ortopedplacering beskriver han entusiastiskt en metallprotes med kula och skaft. Han har aldrig sett eller hört talas om något liknande tidigare.

Han skriver om de nya narkosapparaterna som gör att citat: "narkosläkaren inte ens behöver tänka".

Det tar mig en lång stund vid omläsningen innan jag fattar att han hittills enbart har sövt patienterna med eter och kloroform.

Inuti min bok hittar jag ett urklipp, en mycket välskriven recension från DN 5/12 1966 av PC Jersild med rubriken Hjältarnas uttåg.

Jag fäster mig vid citatet att en aldrig så bra läkare kan inte komma till sin rätt i en felaktig organisation. Det står också att en del läsare kan ta illa vid sig och att sanningen i enstaka fall kan vålla skada.

Omläsningen är också på andra sätt omvälvande. Den går rakt in i min egen upplevelse och metamorfos från ängslig medicine studerande till yrkesarbetande specialist långt efter pensionsåldern.

Jag känner en stolthet och vördnad över den tekniska utvecklingen, över dagens omhändertagande och stöttning av unga kollegor och samtidigt vet jag förstås att det fortfarande finns samma gamla mekanismer som dr X brottas med.

Jag tänker på hur de unga läkarnas idealism möter cynism, översitteri, dåliga arbetsplatser och ibland okunniga, ganska taskiga chefer.

Nu får Kandidaten flytta in i bokhyllan igen och jag kommer ta med mig den vid nästa flytt. Men då kommer den få sällskap med Michael Balint: The Doctor, his Patient and the Illness inköpt på LundeQ som present till mig själv efter sluttentan i anatomi!

